

9. Mills, A.D. A Dictionary of British Place Names. – Oxford University Press Ltd., 2011. [Elektronic resourse]. – URL: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199609086.001.0001/acref-9780199609086>. – Date of access: 20.02.2022.

10. Willey, R. Brewer's Dictionary of London Phrase Fable. – Chambers Harrap Publ Ltd., 2010. – 576 p.

УДК 811.161.3'373.2:821.161.3

ЛІТАРАТУРАЗНАЎЧЫ ПАДЫХОД ДА ДАСЛЕДАВАННЯ АНАМАСТЫЧНАЙ ЛЕКСІКІ МАСТАЦКІХ ТЭКСТАЎ

В.Р. Слівец

УА “Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя І. П. Шамякіна” (г. Мазыр)

У сучаснай лінгвістычнай навуцы агульнае прызнанне атрымаў антрапацэнтрычны падыход да аналізу мастацкіх твораў, які адначасова ўлічвае вядучую ролю аўтара-стваральніка, чытача-інтэрпрэтатара мастацкіх тэкстаў і персанажаў як увасабленняў чалавечых якасцей. Аднак, “паколькі і аўтар, і чытач, і персанажы не толькі з’яўляюцца носьбітамі імёнаў, але таксама жывуць у свеце імёнаў, знаходзяцца з імі ў пастаянным узаемадзеянні, важнай уласцівасцю твора мастацкай літаратуры прызначаецца *анаматэнтрычнасць*, якая разумеецца як уключанасць уласных імёнаў у кампазіцыйную пабудову твора і ў рэалізацыю яго ідэйна-мастацкага зместу” [1, с. 8–9]. Выразная стыльвая і семантычная маркіраванасць паэтонімаў абумовіла іх выкарыстанне аўтарамі ў якасці спецыфічных тэкста- і стылеўтваральных сродкаў. Паводле свайго прызначэння яны з’яўляюцца “важным злучальным, канструктыўным элементам змястоўна-сэнсавай прасторы і фармальнай арганізацыі тэксту <...>, удзельнічаюць у працэсах тэкстаўтварэння і сэнсанараджэння”, выступаюць “канстантамі таго свету, які ствараецца аўтарам у мастацкім тэксце” [1, с. 50–51].

Паэтонім як імя кампазіцыйна значнае заўсёды суадносіцца са зместам цэлага мастацкага тэксту. Выступаючы ў якасці ключавых слоў, паэтонімы валодаюць адметным экспрэсіўна-семантычным патэнцыялам, суадносяцца са шматпланавасцю тэксту і вобразам аўтара як выразнікам галоўнага ідэйна-эстэтычнага сэнсу твора. Таму мэтай нашага артыкула, які мае аналітычны характар, і стала абгрунтаванне неабходнасці даследавання паэтонімаў у арганічнай сувязі з літаратуразнаўчымі дысцыплінамі: з пазіцый выяўлення ролі і значэння ўласных імёнаў у рэалізацыі ідэйна-мастацкай канцэпцыі твора, яго вобразнай сістэмы.

Склалася меркаванне, што вывучэнне спецыфікі анамастыкону мастацкага твора павінна пачынацца з высвятлення аўтарскай светапогляднай канцэпцыі, што звычайна ўваходзіць у праблемнае поле літаратуразнаўства, з далейшым прымяненнем прыёмаў і сродкаў лінгвістычнага аналізу. “Тэарэтычныя прыёмы літаратуразнаўства, гісторыі літаратуры дапамагаюць раскрыццю такіх тэм, як *«паэтонімы і літаратурная плынь»*, *«паэтонімы і літаратурная эпоха»*, *«паэтонімы і падтэкст»* і інш. Асноўная ўвага ў гэтых выпадках накіравана не на раскрыццё сацыяльных і экспрэсіўна-ацэначных прыкмет паэтонімаў, а на іх ролю ва ўзбагачэнні ідэі, канкрэтнай думкі дадзенага твора. Літаратуразнаўчы падыход прадугледжвае аналіз паэтонімаў з улікам уздзеяння на іх экстралінгвістычных фактараў, такіх як уплыў канкрэтных стыляў, жанраў, адлюстраванага часу, падтэксту і сацыяльных заканамернасцяў на выбар і выкарыстанне паэтоніма” [3, с. 200].

Намі прасочана, што многія беларускія аўтары другой паловы XX – пачатку XXI ст. знайшлі сваё творчае самавыяўленне ў гісторыка-мастацкім і мастацка-біяграфічным эпасе, увасобіўшы ў сваіх творах постаці выбітных людзей, якія пакінулі значны след у развіцці культуры, грамадска-палітычнай думкі (творы Р. Барадуліна, У. Караткевіча, В. Коўтун, А. Лойкі, А. Мальдзіса, М. Стральцова, В. Хомчанкі і інш.). Ствараючы вобразы рэальных асоб з улікам значэння іх творчай, грамадска-культурнай ці палітычнай дзейнасці, аўтары мастацка-біяграфічных твораў імкнуліся адлюстраваць не прыватны бок іх біяграфій (хаця і ён мае важнае значэнне), а паказаць выключнасць гэтай асобы ва ўзаемадзеянні з грамадствам, часам, раскрыць сацыяльную сутнасць іх характараў (напрыклад, вобраз *Цёткі* (А. Пашкевіч) у творах *Л. Арабей “На струнах буры”* (1967), *“Стану песняй”* (1977), у гісторыка-біяграфічным рамане *В. Коўтун “Крыж мласэрнасці”* (1996) і інш.). Прынцып дакументальнасці, пакладзены ў аснову твораў гэтага літаратурнага напрамку, зварот аўтараў да ўвасаблення рэальных постацей натуральна абумовіў выкарыстанне імі рэальнага анамастыкону, асаблівасці якога бачацца ў адпаведнасці антрапанімічнай прасторы рэальнаму іменніку пэўнага часу, выразным адлюстраванні нацыянальна-культурнага кампанента, апоры на рэальны тапанімікон у часова-прасторавай арганізацыі твораў, высокай частотнасці ўжывання прэцэдэнтных адзінак у дэнататыўным і канатацыйным значэннях і інш.

На думку У. Бандалетава, аналіз анамастыкону мастацкіх і фальклорных твораў, “другой анамастычнай прасторы”, патрабуе прымянення асобага *стылістычнага метаду*, які аб’ядноўвае ў сабе разнастайныя лінгвастылістычныя, літаратуразнаўчыя і шэраг іншых комплексных лінгвістычных прыёмаў і методык даследавання. Кола пытанняў, якое павінна цікавіць анатолага-стыліста, лічыць лінгвіст, даволі шырокае. Гэта функцыі ўласных імёнаў у мастацкім тэксце, залежнасць складу імёнаў

і іх функцый ад літаратурнага напрамку (класіцызм, сентыменталізм, рамантызм, сімвалізм, рэалізм і г. д.), асаблівасці адбору і ўжывання імёнаў у прозе, паэзіі, драматургіі, віды паэтонімаў, іх роля ў стварэнні мастацкага вобраза і інш. [4, с. 63].

Указваючы на сувязь літаратурных жанраў, мастацкіх стыляў і імёнаў, А. Супяранская пісала: “Імя ў літаратурным творы адыгрывае вельмі важную ролю – арыенціра ў часе і прасторы. Любы рэалістычны твор утрымлівае імёны, тыповыя для дадзенай сацыяльнай групы ў дадзеную эпоху. Гумарыстычны твор наўмысна згушчае фарбы, прыцягвае «гаваркія» імёны і прозвішчы, не робячы, аднак, значных адступленняў ад нормаў, традыцыйна замацаваных за пэўным саслоўем. У сатырычных творах імёны шаржыруюцца. Романычныя творы выкарыстоўваюць імёны, якія прынцыпова не падобныя на імёны навакольных, чым «заяўляюць» аб некаторай прасторава-часовай аддаленасці дзеяння ад сучаснасці” [5, с. 30]. Пры гэтым пытанне аб сувязі жанру твора з падборам імёнаў А. Супяранская лічыць актуальным не столькі для літаратуразнаўства, колькі для філалагічнай дысцыпліны [5, с. 33]. У айчынай літаратурнай анамастыцы даследаванню гэтай праблемы прысвечаны навуковыя працы, у якіх разглядаецца жанраўтваральная роля ўласных імёнаў у гістарычнай (працы В. Аленич, С. Бут-Гусаім, І. Петрачкавай), аўтабіяграфічнай, навукова-папулярнай прозе (С. Бут-Гусаім), навукова-фантастычных творах (даследаванні І. Петрачкавай), сатырычных тэкстах (І. Зуевай), драматургіі (В. Рагаўцова, І. Петрачкавай).

Прасочваюцца прынцыповыя адметныя рысы ў арганізацыі анамастычнай прасторы мастацкіх твораў у сувязі з іх рода-відавай прыналежнасцю. Самыя агульныя рысы такой абумоўленасці акрэсліла В. Фанякова. Ёю вызначана, што паэзія і проза значна адрозніваюцца паводле прынцыпаў імяўжывання і самой тыпалогіяй імёнаў, экспрэсіўнай і семантычнай нагрукі імя ў мастацкіх кантэкстах [6, с. 89]. В. Рагаўцоў указваў на асаблівую ролю характарыстычных, “гаваркіх” антрапонімаў у драматургіі, іх яркі экспрэсіўны патэнцыял, які працуе на самараскрыццё персанажаў [7]. Увогуле, як заўважаюць даследчыкі, тэма суаднесенасці ўласных імёнаў з тыпам аповеду, жанрам, аўтарскім стылем, тэматыкай твораў з’яўляецца “на самай справе невычэрпнай” [6, с. 70].

Літаратуразнаўчы падыход прыдугледжвае інтэрпрэтацыю ўласнага імя як спецыфічнага знака, які належыць пэўнай літаратурнай традыцыі ў адпаведны перыяд развіцця. Аўтарская стратэгія ў выбары анамастычных адзінак дыктуецца ўмовамі, у якіх ствараецца мастацкі твор (гісторыка-культурнымі, сацыяльна-палітычнымі, грамадска-ідэалагічнымі), і шэрагам іншых фактараў. Моўныя сродкі мастацкага тэксту (анамастычныя ў тым ліку) непасрэдна звязаны з яго зместам і ідэйнай скіраванасцю, што вызна-

чаюцца творчай задумай аўтара і нават якасцямі яго асобы, светапогляднымі прынцыпамі.

Напрыклад, адметным талентам і сістэмай каштоўнасных жыццёвых устаноў валодаў класік нашай літаратуры – *Максім Танк*: сінтэзуючы ўсё самае лепшае, што ёсць у нацыянальнай культуры і сусветнай, ён прэзентаваў арыгінальную мастацкую парадыгму, напоўненую шматгалосем лепшых агульначалавечых каштоўнасцей, што не маюць этнічнай ці рэгіянальнай прыналежнасці. Гэта адбілася і на анамастыконе яго філасофска-інтэлектуальных твораў, насычанага прэцэдэнтнымі імёнамі – маркерамі інтэртэкстуальнасці. Гэта ілюструе, напрыклад, багацце “антычных” уключэнняў у мастацкую тканіну твораў М. Танка (зафіксаваны корпус міфа-персонажаў: *Адысей, Акіян, Амур, Апалон, Арыядна, Атлас, Афінна / Палада, Афродыта, Ахілес, Венера, Галатэя, Дыяніс, Зэт, Ікар, Медэя, Мідас, Муза, Наўсікая, Ніка / Самафракійская Ніка, Паліфем, Пасейдон, Пегас, Пенелопа, Пігмаліён, Піфія, Праметэй, Сатыр, Сціла, Феміда, Харон, Харыбда, Хімера, Цыклоп, Эней, Эол, Эрэб, Юнона*), онімаў біблейскага паходжання (*Адам, Бельзэбуб, Варава, Ева, Езус-Марыя, Ерэмія, Ілля-прарок / прарок Ілля, Іуда / Юда, недаверлівы Фама, Ной, прарок Маісей, Саваоф, Саламея, Саламон, Серафім, Хрыстос, Ягве*) і інш.

Кожны пісьменнік як моўная асоба мае свой унікальны маўленчы партрэт, які фарміруе яго індывідуальны стыль. Пад моўнай асобай Ю. Каравулаў разумее “сукупнасць здольнасцей і характарыстык чалавека, якія абумоўліваюць стварэнне і ўспрыманне ім маўленчых твораў (тэкстаў), якія адрозніваюцца а) ступенню структурна-моўнай складанасці, б) глыбінёй і дакладнасцю адлюстравання рэчаіснасці, в) пэўнай мэтавай накіраванасцю” [8, с. 3]. Сістэма моўных адзінак, якая выяўляе індывідуальную карціну свету аўтара як моўнай асобы, утварае яго *ідыястыль* (ідыялект), які ў сваю чаргу грунтуецца на сродках нацыянальнай мовы.

У лексічнай арганізацыі мастацкага твора ўласныя імёны набываюць асобы статус, бо сведчаць аб сваёй каштоўнасці як для пэўнага соцыума, так і адлюстроўваюць “моўныя сімпаты” канкрэтнага пісьменніка, абумоўленыя знешнімі і ўнутранымі аспектамі яго творчай індывідуальнасці. На гэты конт А. Рогалеў заўважае, што “запас слоў і формаў онімаў, лексіка пісьменніка, безумоўна, знаходзяцца ў прамой залежнасці ад багацця яго жыццёвага вопыту, культуры, агульнага і літаратурнага кругагляду. Таму і моўныя асаблівасці ў творах розных аўтараў могуць мець розную якасць, а выкарыстаны анамастыкон будзе больш ці менш пераканальным” [9, с. 27].

Хоць і даволі ўмоўна, як мяркуе А. Фамін, у даследаваннях літаратурнага анамастыкону можна вылучыць чатыры напрамкі: *філасофскі*, які разглядае імя ў сувязі з іншымі філасофскімі катэгорыямі і ў аспекце

філасофскай праблематыкі; *лагічны*, у межах якога ўласнае імя аналізуецца з пазіцыяй логікі натуральнай мовы, у кантэксце рэферэнцыі; *літаратуразнаўчы* і *лінгвістычны*. Прычым два апошнія прызнаюцца традыцыйнымі і сумежнымі, бо вывучаюць анамастычную лексіку ў літаратурна-мастацкай камунікацыі [10, с. 118].

Такім чынам, нават сам тэрмін *літаратурная анамастыка*, указваючы на аб'ект і сферу яго бытавання, падкрэслівае ўзаемапранікальны і ўзаемадапаўняльны характар літаратуразнаўчага і лінгвістычнага падыходаў, якія прадугледжваюць вывучэнне паэтонамаў у якасці моўна-стылістычных феноменаў, жанраўтваральных і вобразна-выяўленчых сродкаў, кампанентаў мастацкага тэксту.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Косиченко, Е.Ф. Лингвосемиотическая концепция ономастикона (на материале художественных текстов): дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19 / Е.Ф. Косиченко; ФГБОУ ВО Московский гос. лингв. ун-т, 2017. – 379 с.
2. Маслова, И.Б. Имя собственное как средство лингвистической интерпретации художественного текста: к вопросу о текстообразующей функции литературных имен собственных (на материале очерков В. И. Даля) / И. Б. Маслова // Вестник РУДН. Вопросы образования: языки и специальность. – 2012. – № 3. – С. 50–56.
3. Сызранова, Г.Ю. Ономастика: учеб. пособие / Г.Ю. Сызранова. – Тольятти : Изд-во ТГУ, 2013. – 248 с.
4. Бондалетов, В.Д. Русская ономастика / В.Д. Бондалетов. – М. : Просвещение, 1983. – 224 с.
5. Суперанская, А.В. Общая теория имени собственного / А.В. Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 366 с.
6. Фoniaкова, О.И. Имя собственное в художественном тексте : учеб. пособие / О.И. Фoniaкова. – Л. : Ленингр. гос. ун-т, 1990. – 104 с.
7. Рагаўцоў, В.І. “Гаваркія” антрапонімы ў беларускай драматургіі / В.І. Рагаўцоў // Русистика и белорусистика на рубеже веков: Вклад белорусских лингвистов, уроженцев Могилёвщины, в науку : тез. докл. Междунар. науч. чтений в рамках Междунар. науч. конф. “Проблемы истории и культуры Верхнего Поднепровья” (25–26 окт. 2001 г.) / Могилёв. гос. ун-т им. А. Кулешова; под ред. Т.Г. Михальчук. – Могилёв, 2001. – С. 89–91.
8. Караулов, Ю.Н. Русская языковая личность и задачи её изучения / Ю.Н. Караулов, Е.В. Красильникова // Язык и личность: сб. статей. – М. : Наука, 1989. – С. 3–8.
9. Рогалев, А.Ф. Имя и образ: Художественная функция имён собственных в литературных произведениях и сказках / А.Ф. Рогалев. – Гомель : Барк, 2007. – 224 с.
10. Фомин, А.А. Литературная ономастика в России: итоги и перспективы / А.А. Фомин // Вопросы ономастики. – 2004. – № 1. – С. 108–120.

Артыкул падрыхтаваны пры фінансавай падтрымцы Беларускага рэспубліканскага фонду фундаментальных даследаванняў па дагаворы № Г22М-038 ад 04.05.2022 г.